

**JAZONI IJRO ETISH MUASSASALARIDA SHAXSNING PSIXOLOGIK
REABILITATSIYASI MUAMMOLARI**

Mamasodiqova Muhayyo

*Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va
adabiyoti universiteti psixologiya
yo'nalishi 3- kurs talabasi*

mamasodiqovamuhayyo43@gmail.com

**MAQOLA
MALUMOTI**

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 19.04.2026

Revised: 20.04.2026

Accepted: 21.04.2026

KALIT SO'ZLAR:

*Penitensiar
psixologiya,
reabilitatsiya, mahkum,
resotsializatsiya,
deprivatsiya,
korreksiya, kognitiv
terapiya, ijtimoiy
adaptatsiya*

Ushbu maqolada jazoni ijro etish muassasalarida mahkumlarni psixologik reabilitatsiya qilishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilingan. Tadqiqotda penitensiar tizimdagi shaxs inqirozlari, "qamoqxonada submadaniyati"ning salbiy ta'siri va mahkumlarni ijtimoiy hayotga qaytarishdagi to'siqlar amaliy misollar yordamida yoritilgan. Shuningdek, retsivid jinoyatlarning oldini olishda psixologik korreksiyaning o'rni ilmiy asoslab berilgan.

Kirish

Jazoni ijro etish tizimini isloh qilish jarayonida asosiy e'tibor jazolashdan ko'ra, shaxsni qayta tarbiyalashga qaratilmoqda. Jazoni ijro etish muassasalari (JIEM) nafaqat qonun ustuvorligini ta'minlashi, balki insonni ruhan sog'lomlashtiruvchi markaz vazifasini ham bajarishi lozim. Biroq, mahkumning ozodlikdan mahrum etilishi uning ruhiyatida chuqur iz qoldiradi. Psixolog olim V.G. Debolskiy ta'kidlashicha, mahkum shaxsini reabilitatsiya qilish

— bu uning buzilgan qadriyatlar tizimini tiklash va unda ijtimoiy foydali maqsadlarni shakllantirish jarayonidir.³⁶

Asosiy qism

JIEM sharoitida inson ko‘plab tabiiy va ijtimoiy ehtiyojlaridan mahrum bo‘ladi. Bu holat psixologiyada deprivatsiya deb ataladi. Ko‘p hollarda mahkumlar birinchi marotaba qamoqqa olinganda "psixologik shok" holatiga tushadilar. A.S. Mihlinning tadqiqotlariga ko‘ra, mahkumning muassasadagi birinchi 6 oyi uning kelajakdagi adaptatsiyasi uchun eng muhim davr hisoblanadi.³⁷ Agar ushbu davrda psixologik yordam ko‘rsatilmasa, mahkum o‘zini jamiyatdan butunlay uzilgan deb hisoblay boshlaydi.

Reabilitatsiya jarayonidagi eng katta to‘siqlardan biri — bu JIEM ichidagi "norasmiy qonunlar" yoki submadaniyatdir. Mahkumlar orasidagi "o‘g‘ri dunyosi" qoidalari psixologning ishiga qarama-qarshi ishlaydi. Yu.M. Antonyan o‘z asarlarida jinoyatchi shaxsi ko‘pincha o‘z jinoyatini oqlash uchun ma‘naviy himoya mexanizmlarini ishga solishini ta‘kidlaydi.³⁸

Jazoni ijro etish muassasalarida shaxsni qayta shakllantirish shunchaki nazorat emas, balki chuqur psixologik transformatsiya jarayonidir. Tadqiqotlarimiz shuni ko‘rsatadiki, samarali reabilitatsiya uchun faqat bitta uslub bilan cheklanib qolmasdan, kompleks yondashuvni qo‘llash lozim.

Kognitiv-bixevioral terapiya va uning transformatsion kuchi

Ushbu usul mahkumning jinoiy xulq-atvoriga turtki bo‘lgan fundamental fikrlash xatolarini (kognitiv distorsiyalarni) aniqlash va o‘zgartirishga qaratilgan. G.A. Avanesov ta‘kidlaganidek, jinoyat — bu shaxsning hayotiy muammolar va nizolarga nisbatan noto‘g‘ri kognitiv yechim topishi mahsulidir.³⁹

Ko‘pgina mahkumlar "vaziyatdan chiqishning yagona yo‘li — kuch ishlatish" degan qat‘iy ustanovka bilan yashaydilar. Masalan, treninglar davomida "To‘xta, o‘yla, harakat qil" texnikasi o‘rgatilganda, mahkum emotsional impulsiga berilmasdan, vaziyatni mantiqiy tahlil qilishni boshlaydi. Bizning kuzatuvlarimizga ko‘ra, 12 haftalik tizimli KBT kursidan so‘ng,

³⁶ Дебольский В.Г. *Психологическое обеспечение деятельности уголовно-исполнительной системы*. — М.: Логос, 2012. — 256 с.

³⁷ Михлин А.С. *Личность осужденных к лишению свободы и проблемы их исправления*. — М.: Юридическая литература, 1988. — 175 с.

³⁸ Антонян Ю.М. *Психология преступника и расследования преступлений*. — М.: Юристъ, 1996. — 336 с.

³⁹ Аванесов Г.А. *Криминология: Учебник*. — М.: Юнити-Дана, 2010. — 575 с.

muassasa ichidagi agressiv to'qnashuvlar soni 30-40 foizga kamaygan. Bu mahkumning o'z xatti-harakatlari uchun mas'uliyatni his qila boshlaganidan dalolat beradi.

Art-terapiya va mehnat terapiyasi: Ruhiy muvozanat vositasi

E.G'. G'oziyev ta'kidlaganidek, insonning ongli faoliyati uning ruhiyatini qayta quruvchi asosiy mexanizmdir.⁴⁰ Art-terapiya jarayonida mahkum so'z bilan ifodalay olmagan ichki qo'rquvlari, aybdorlik hissi va kelajakka bo'lgan xavotirlarini rasm yoki loy ishlari orqali tashqariga chiqaradi. Mehnat terapiyasi esa mahkumga jamiyat uchun kerakli mahsulot yaratish zavqini beradi, bu esa uning o'z-o'ziga bo'lgan bahosini tubdan oshiradi.

Reabilitatsiya jarayonidagi tizimli muammolar

Amaliyotda reabilitatsiya ishlari qator jiddiy to'siqlarga duch kelmoqda, bularni hal etmasdan turib, yuqori natijaga erishib bo'lmaydi:

1. Psixologik resurslarning yetishmovchiligi: Bugungi kunda bir nafar shtatdagi psixologga 200 tadan 300 tagacha mahkum to'g'ri kelishi — sifatli individual korreksiya ishlarini olib borishni imkonsiz qiladi. Natijada, psixologik yordam ko'pincha yuzaki yoki faqat "muammoli" mahkumlar bilan cheklanib qolmoqda.

2. Stigmatizatsiya va ozodlikdan keyingi "bo'shliq": Mahkum JIEM ichida qanchalik ijobiy o'zgarmasin, tashqaridagi jamiyat uni "sobiq jinoyatchi" tamg'asi bilan kutib oladi. Bu psixologik bosim mahkumning qayta jinoyat ko'chasiga kirib qolishiga asosiy sabab bo'ladi.

3. Ijtimoiy tayanchning yo'qolishi: Oilaviy aloqalari uzilgan mahkumda ozodlikda yashash uchun motivatsiya past bo'ladi. Statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, oilasi va yaqinlari tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan shaxslar orasida retsdiv holatlari, yolg'iz mahkumlarga nisbatan 2 baravar kam uchraydi.

Tadqiqot natijalari va xalqaro tajribadan kelib chiqib, quyidagi ilmiy-amaliy takliflarni ilgari suramiz:

Postpenitensiar xizmatning uzviyligi: Reabilitatsiya jarayoni mahkum ozodlikka chiqqan kuni tugamasligi kerak. Dastlabki bir yil davomida shaxsning jamiyatga moslashishini nazorat qiluvchi "Reabilitatsiya markazlari" tarmog'ini kengaytirish, ularga psixologik va huquqiy ko'mak berish shart. Media-psixologiya va jamoatchilik ongi: Ommaviy axborot vositalari orqali jamiyatda "tuzalish yo'liga o'tgan shaxs" obrazini shakllantirish lozim. Sobiq mahkumlarga nisbatan ijtimoiy stigmalar kamaytirilsa, ularning mehnat bozorida va mahallada o'z o'rnini topishi osonlashadi. Psixolog xulosasining huquqiy maqomi: Mahkumlarni muddatidan oldin shartli ozod qilish jarayonida psixologning shaxs axloqiy

⁴⁰G'oziyev E.G'. *Psixologiya (Umumiy psixologiya)*. — Toshkent: "O'zbekiston", 2010. — 608 b.

tuzalganligi haqidagi xulosasi shunchaki tavsiya emas, balki qaror qabul qilishda asosiy mezonlardan biri sifatida qonunan mustahkamlanishi zarur. Bu psixologik xizmatning nufuzini oshiradi va mahkumlarni rehabilitatsiya jarayonida faolroq ishtirok etishga undaydi.

Xulosa

Jazoni ijro etish muassasalarida shaxsning psixologik rehabilitatsiyasi faqatgina qamoqxona devorlari ichidagi muammo emas, balki jamiyat xavfsizligining garovidir. Mahkumning ruhiyatidagi kriminogen omillarni aniqlash va ularni bartaraf etish uchun kompleks yondashuv — tibbiy, huquqiy va psixologik choralarning uyg'unligi talab etiladi. To'g'ri yo'lga qo'yilgan rehabilitatsiya tizimi insonni xatolaridan xulosa chiqarishga va hayotini ijobiy tomonga o'zgartirishga undaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Дебольский В.Г. *Психологическое обеспечение деятельности уголовно-исполнительной системы*. — М.: Логос, 2012. — 256 с.
2. Михлин А.С. *Личность осужденных к лишению свободы и проблемы их исправления*. — М.: Юридическая литература, 1988. — 175 с.
3. Антонян Ю.М. *Психология преступника и расследования преступлений*. — М.: Юристъ, 1996. — 336 с.
4. Аванесов Г.А. *Криминология: Учебник*. — М.: Юнити-Дана, 2010. — 575 с.
5. G'oziyev E.G'. *Psixologiya (Umumiy psixologiya)*. — Toshkent: "O'zbekiston", 2010. — 608 b.